

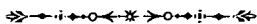
նի, թէ և փայլակը կայծակնահար ընելով տուռն՝ անկարելի էր որ միւս տաճարակից ուրախակից բազմականակից մարդիկն ազատէին. մենք բնագրի ետեւէն զընանք: Տաճարի դուռը բաց մնացեր էր, ոչ ոք երկկողից մօտ չէր գնար և ոչ իշխէր ներսը նայել: Հին աշխարհի տաճարները ըստ մերոց պատուհանն չունէին, այլ լուսանցոյց երդիր, ուրեմն անձրեն և արեն եւս ըստ կամա մտնելով ներս, քիմիապէս լուծում և քայքայում էին գէշ ինկած մարմինները՝ որոնք անտերուհի թափուած էին բազում ամիսներ «մինչև նեխեցան մարմինը նոցա, և կողոպտեցան և յաղկեցան. քակեցան լուծան ի միմեանց, ցրուեցան ոսկերքը նոցա»: Այսպիսի լոկ չօր և ցամաք վիճակի մէջ ոսկրոտիք սպիտակ կրի կտորներէ կրնային նմանիլ քան թէ կոճղի, որ մարդու իրանը կը նշանակէ ամբողջովին, մինչ ցրտած ոսկորներէ կոճղ ասել ոչ է ի դէպ: Աւելի յարմար չէ՝ ասել «զհողացեալ զոսկերս նոցա». ըստ այնմ «հողացեալ մարմինք». քանզի յաղկի մօտ է փտելուն և հող դառնալուն:

Զ. էջ 56 տող 2.

«Աոին զկապուտ, զաւար բանակին և զկանայս թագաւորին և զբամբիշն և ըզբանակսն ընդ նոսին». մեք ջնջեր էինք այդ բառը. իսկ Հ. Տ. Սահակեանն ուղղեր է զբանակսն, այսինքն իբր թուն թուակը (անշուշտ վրանները): Այս ուղղութիւնը ըստ մեզ սեղին չէ. զի ոչ երբեք թուն թուակ՝ վրանները կը զատկացուին, այլ այն՝ որ առ այլ կոչի quartier général, ուր է Սպարապետն և խորհուրդ նորա: Ուստի Հայք երբ «աոին զկապուտ, զաւար բանակին» անպատճառ տիրացած լինելու էին նաև թուն թուակին, որովհետև «զկանայս թագաւորին և զբամբիշն» աւարի հետ գերած էին, և Շապուհ հագիւ հագ մագապուր ազատած, մէկ հատ քաղընթաց ձիով կը փախչի. Բնչ կը մնար. արդեօք զբանակսն? վրանները: Ուրեմն կամ ջնջելու է և կամ եթէ տա-

կաւին հարկ կայ աւելացնել կամ ուղղել, մօտաւորագոյն թուի — կանոնք և Քամբիշ հետ ասել և «զմեկնոսն ընդ նոսին»: Որովհետև «աոին զկապուտ և զաւար բանակին»՝ աոին — թող զվրանները — նաև «զինչս և զստացուածս նոցին զկանայս նոցա և զգանձս և զիւսնս (իմա՞ զկանսն) և զկազմած նոցա»:

Հ. Գ. ՆԱԶԱԳԵՏԵՆ

ՀԱՅԸՁԷՆ ՄԻ ՔԵՐԹՈՒԱՄ

— 299 —

Պարսիկ բանաստեղծներուն մէջ Հաֆթըր, կրնամ ըսել, ամենէն անմատչելին և ամենէն անթարգմանելին է: Հաֆթըրն երկու տող յաջորդապէս թարգմանել և նոյն գեղեցկութիւնը և ներդաշնակութիւնը տալ իւր լեզուին մէջ, հաւասար է հատոր մը թարգմանելու, նախ յանգային դժուարութեանց և ապա լեզուին անհամեմատ գեղեցկութեան և քաղցրութեան պատճառաւ:

Ամէն ուրիշ բանաստեղծները, որպէս են Ֆիրդուսի, Սուադի, Ճամի, Խայեամ, Ճէլլալ—Էտեմիյնի—Բումի, ևն, իրենց տաղերը մեծաւ մասամբ մեղեդիի ոճով գրած են, դուռն ուրեք և բուպաի, որով, ամէն մէկ երկեակին կամ քառեակին յանգը փոփոխելով՝ դիւրութիւն կու տայ թարգմանչին նորանոր յանգեր գտնելու: Մինչդեռ Հաֆթըրեան odeերը այսպէս չեն: Մի և նոյն յանգն է որ բովանդակ քերթուածի մտքով տեւողութեան մէջ ամէն երկեակին ծայրը պիտի լսուի, 20—30 և երբեմն աւելի անգամներ: Դիւրին չէ թարգմանչին, իւր լեզուին մէջ, նոյնչափ նմանայանգ բառեր գտնել, հեղինակին հետ զուգակշռութիւնը պահելու համար:

Գալով լեզուի հանգամանաց, սա ալ մի այլ անհնարին արգելք է որ կը կասեցնէ թարգմանչին զրիշը: Գաղափարներու նորութեան՝ այլազանութեան և անակնալաներու հետ գործ չունինք հոս. Հաֆթըրն նիւթը միշտ և միշտ նոյնն

է, գինի եւ սէր՝ որոց շուրջը կը դառնայ իւր բոլոր խանդն ու երեւակայութիւնը, այլ թէ՛ որպիսի հմայիչ պատկերներով, սքանչելի դարձեալներով, ախորժ եւ համեղ եւ սահուն ոճով եւ, որ անհաւասարելին է, ձայներու այն գերընտիր եւ զուգայարմար շարակցութեամբ որ զմայելի ներդաշնակութիւն մը կը կազմէ։ Մերկացուր գաղափարները այս պերճ հանդերձանքէն, ոչ բանաստեղծութիւն կը ֆնայ, ոչ հրապոյր եւ ոչ հիացում։ Ամենուն գիտցած հասարակ մէկ գաղափարը նորաստեղծ եւ նորասքանչ շքեղութեամբ առաջի դնելու մէջն է բանաստեղծին բոլոր գաղտնիքը։ Գիտական՝ արուեստական եւ փիլիսոփայականին մէջ լեզուն գործիք մ'է միայն, գաղափարաց լոկ յայտարար, որ որչափ չոր՝ պարզ անսեթեւեթ լինի՝ այնչափ յազդի է, իսկ բանաստեղծականին մէջ, ամենայն ինչ է։ Հոս խօսքը լեզուին քերականական հաւատարմութեան ու ճշգրտութեան վրայ չէ, անշուշտ, այլ ձայներու այն հրաշարուեստ յաջորդութեան ունկնապարար հեշտութեան եւ հոգեգրաւ ախորժութեան որ կ'երթայ կը նոյնանայ երաժշտականին հետ եւ երկնազգեցիկ symphonie մը կը դառնայ։ Այս է ահա Հաֆիզին արուեստը եւ գաղտնիքը։

Կրնայ արդեօք թարգմանիչ մը բնագրիս այս գեղեցկութիւնները մասամբ գէթ պահպանելու հաւանականութեամբ ի փորձ մատչել։ Չհամարձակելու, եւ ոչ իսկ մտքէ անցուցած էի ես այսպիսի յաւակնութիւն մը, երբ, անցեալ տարի, Փարիզ, բարեկամի մը քով Կոնսն հին ամսաթերթի հաւաքածոյ մը տեսայ որուն մէջ Հաֆիզէն ալ մի քանի օճեր թարգմանուած գտայ Մէլեադ Պետրոս Մատաթեանցէն։ Յառաջիկայ քերթուածը որ վաղուց իմ ալ հիացմանս առարկայ եղած էր, մասնաւորապէս գրաւեց ուշադրութիւնս։ Կրկին կրկին կարդացի եւ բնագրին հետ բաղդատեցի, տեսայ որ գոհացուցիչ չէ։ Ոչ միայն հարազատութիւն՝ հաւատարմութիւն պահուած չէ, այլ շատ տեղերն ալ լաւ հասկցուած չեն եւ ինչ ինչ մա-

սեր ալ բոլորովին զանց առնուած. իսկ գալով լեզուի եւ ճաշակի, բոլորովին բացակայ։

Որովհետեւ իմ նախասիրած մէկ կտորին ալ վրայ կը դառնար փորձը, սա ինձ զրգիռ մը եղաւ մի նոր փորձ ալ իմ կողմանէս ընել, տեսնելու թէ՛ որչափի կրնայ համարձակեցնել հայ լեզուն. ինչ կու տայ եւ ինչ կը զւանայ։

Հաֆիզին գործածած լեզուն ինքնին արդէն երաժշտական է. ուստի մեր թաւ եւ գոռ շեշտերով եւ անգնաւուր եւ բազմազանի բառերով պարսիկ բանաստեղծին նուրբ՝ ճկուն՝ քաջալար ձայները տալ յաւակնելն անտեղի է եւ բանի դէմ ալ է մի եւ նոյն հանգամանքը ամէն լեզուի մէջ ալ փնտռել եւ գեղեցկութիւնը մի եւ անայլալ ընդունել եւ նոյն տիպարը որոնել միշտ ամենուրեք։ Ամէն լեզու իւր յատուկ շեշտը՝ ճաշակը եւ գեղեցկութիւնն ունի զոր գործ է ի փայլ՝ ի հանդէս բերել։ Յայսմ է թարգմանչին քաջութիւնը եւ ճարտարութիւնը։ Հակառակ իւր խրոխտ եւ առնացի ընթացքին (allure) մեր լեզուն ալ ունի սակայն իրեն յատուկ նազանք՝ փափկութիւնը եւ գեղեցկութիւնը որ նոյն չլինելով ուրիշներուն հետ, նուազ չափով չզոհացներ ճաշակը եւ ականջը. վկայ փազրատունիի եւ Հիւրմիզի սքանչելարուեստ թարգմանութիւնները, չափեալ եւ արձակ, ուր համեղ դաշնաւորութիւն մը կը տիրէ ծայրէ ի ծայր։ Իւրեմն առնել գիտնալու է լեզուէն ինչ որ կրնայ տալ, եւ, իբր հետեւութիւն, կը յաւելում որ անյաջող փորձերը, մեծաւ մասամբ, ոչ այնքան լեզուին վերագրելի են որքան զրջի անատակութեան։ Մեղմացուցիչ պարագայ մը որ կայ՝ գործին դժուարութիւնը եւ պայմաններու խտտութիւնն է, որպէս է յառաջիկայս։ Յիրաւի քսան տողէ բաղկացեալ այս փոքրիկ քերթուածը այնքան դժուարութիւն եւ յոգնութիւն պատճառեց ինձ որքան թերեւս չէի ունենար եթէ հատորիկ մը լինէր թարգմանելու։ Անհաւատալի կու գայ, բայց փորձը առնողները գիտեն թէ՛ ինչ կ'ըսեմ։ Եթէ ուրիշ ամիս

աւելի է որ առաջին փորձը ըրած եմ. անկէ ի վեր ամէն պատեհ առիթներով և ընդհատ ընդհատ միջոցներով շարունակ աչքէ անցուցած՝ կոկած՝ յղկած՝ սրբագրած եմ, Պոստայրի յանձնարարած խստութենէն շատ աւելի անողոր վերաբերմամբ, և այս վերջին ձեռն հագիւ ուրեմն ինձ բաւարար երեցաւ:

Իսկ պայմաններու խստութեան մասին, իմ՝ Պիրդուսիի փորձերէս ընթերցողը արդէն գիտեն թէ՛ որպիսի կաշկանդումներով կը սիրեմ պարտանդել զիս: Էրկիւդած հաւատարմութիւն, յատակութիւն, ականջի դիւր և հեշտանք, չափի նոյնութիւն, յանգերու բնականութիւն և ճոխութիւն և լեզուի հարազատութիւն:

Թարգմանութենէ մը նոյնութիւն չպա-

հանջուիր, ի հարկէ. իւրաքանչիւր ոք իւր լեզուին սեփական տուչութեանը համեմատ կը վարի, և կը բռնադատուի շատ անգամ մեծագոյն հարկերու առջեւ փոքր և թեթեւ շեղումներու տեղի տալ, պայմա- նաւ սակայն որ իմաստի այլալուծութիւն չբերեն և հեղինակին դիտումէն չհեռա- ցուի: Թէ՛ որ չափ կըցած եմ պահել այս պայմանները, ընթերցողին աւելի դիւրա- ցնելու համար դատաստանը, թարգմանու- թեան հետ կցեցի նաեւ բնագիրը, կոտնկի թարգմանութիւնը և հայ արտագրութիւնը, ձեզ թողով միայն ընտրութիւնը, որպէս զի իրբեւ ի պատկերի տեսնէ ընթերցողը որպիսի դժուարութեանց հետ խաղացուած և ինչ չափով յաջողուած է:

1. Տըխուր անցած մի լուկ վայրկեանն աշխարհ համայն բընաւ չարժեք.
2. Տար իմ կապայս, ծախէ գինւով. գի անկէ վեր գընաւ՝ չարժեք:
3. Գիրեմզանութ, եթէ տանիս, գաւաթ մ'իսկ գին չեն տար առնեք.
4. Անա ա՛յն գորգիկդ աղօթմանուէր ու բաժակ մ'աւ գիրաւ չարժեք:
5. Շըբըդ այն թագն արքայական յորում վըտանգ կայ միշտ հողոյ՝
6. Թէ՛ն ծածկոյթ մ'է սըրտագրաւ, սակայն ո՛չ, գըլխու ցաւ չարժեք:
7. Ստին ինձի գողաց սաստիւ. — ի բաց կաց, երթ՛ գու, այս գընէն.
8. Տես ինչ փորձանք եկաւ գըլխուս, դըրան հողն ալ ու կաւ չարժեք:
9. Գեզ այն լաւն է երես ծածկես բոլոր կարօտ քաշողներէդ.
10. Զի գորգի հողն աշխարհի տէր կալու տենչի ու ծաբաւ չարժեք:
11. Լուա ա՛յդ նըկար քո թախժագին զի միրանգեան՝ չուկան որ գաս,
12. Գորնըզգոյն՝ տուրք՝ բարթ՝՝ պերճանք գինին կարմիր տակաւ չարժեք:
13. Բընակավայր սիրեցելոյն կը կապտէ սիրտն, այո՛, մարդուն.
14. Սակայն փա՛րսն ինչ է այս վըշտով. աշխարհ իսկ բան մի, քա՛ւ, չարժեք:
15. Առաջ շատ դուր եկաւ ծովն ինձ՝ հոտով չա՛նու, սակայն սըխաւ.
16. Թէ՛ ամէն կո՛հակն ինձի գո՛հար հարիւր բերաւ չարժեք՝:
17. Քիշով գո՛հ, երթ, լինել սորվէ, մենիկ խորշիկդ, անախտ՝ անքոյթ.
18. Զի մէկ տըրտում բոպէն ծովն ու ցամաք մէկ տեղ իրաւ չարժեք:
19. Սակապէտ լըր չափըդի նման, թո՛ղ այս չընչին Լուսայն աշխարհ,
20. Զի գարւոյ չափ վատաց բեռն ոսկի լիար հարիւր տըւաւ՝ չարժեք՝:

1. Հոլովական խոտորում՝ յանգի հարկով:
2. Միբարդեանը կը ճաննեք ճերմակի սիւի գիմայը, յապաւելով «երանգ» կը որ արդէն բուսիկ մարմին չէ, այլ եկամուտ և շատ շատ հուրանական հշուտ կամ սովորոյթ մը կը մասնէ յեկէ — իրեկէ, իսպառ — ըրապառ, յոսն — ոչոսն ու պէտ:
3. Զէնըք կըրար անխաբարս գոչեցողոյն կամ գուեւ ըզգուն բնւէ որ առաջին վանկը թեթեւ և սուղ կը պա- պանջը. երկրորդը՝ երկրի և սովուն: Միք երկու ձե- ւերը գուեւ և գոյճ լիապէս՝ եկան գոհացնել այս պէտքը:
4. Հայերէն «բարեբը» իր մը քիչ երկգինի և տա- րածուն իմաստին պատճառաւ, մեզ անբաւական երեւ- նալով մեկնողական ճոխութեան պիմեցնել բուն դիտու- մը չփոթաթեմէն փրկելու համար:
5. Ըսեմ կ'ուզէ. Սիբականին բնական տեղը, ուր որ

- ալ լինի, սիրահարին սիրտը այն տեղի հետ կը կապուի, իրաւ, բայց քանի որ վիշտ ու տանջանք անմեկին են սէրէ, եթէ Փարս (իմա Շիրազ) ալ լինի այն տեղը որ, ինչպէս գիտենք, չափըդ ըմբռնամք, երկապնդի երաշովայրն է, գարձեալ ուլըն է, մինչև իսկ աշխարհ զլուծվին չփոխարինեք այն վիշտը:
6. չափը կենացը մէկ երկու ճամբորդութիւն ըրած է, կ'ստն, մին լիզդ զոր կ'անկարկէ իւր տաղերուն միտն մէջ, մեւա՛ւ՝ Փաւլաբէի, Պարսից ծոցը ուրկէ դառնալուն սաստիկ աշկեղանթեան բռնուելով՝ այս քերթուածով լուծել է վրձը ծովէն:
7. Միտինք անարժանանքուն բերան ծոն և անոնց՝ գարին հասկի մը չափ բեռան տակ մնալը, եթէ հա- բիր լիար սակիի ցնով ալ ըլլայ՝ չարժեք: